

BOEKSTART MAAKT BABY'S SLIMMER

BOEKSTART MAAKT BABY'S SLIMMER

Heleen van den Berg
Adriana G. Bus

STICHTING LEZEN REEKS
DEEL 24

Stichting Lezen Reeks

- 1 Lezen en leesbevordering in een multiculturele samenleving – redactie Dick Schram
- 2 Waarom is lezen plezierig? – Saskia Tellegen en Jolanda Frankhuisen
- 3 Leesbevordering door ouders, bibliotheek en school – Gerbert Kraaykamp
- 4 Informatiegebruik door lezers – Suzanne Kelderman en Suzanne Janssen
- 5 Lezen en leesgedrag van adolescenten en jongvolwassenen – Anne-Mariken Raukema, Dick Schram en Cedric Stalpers
- 6 Over grenzen. De adolescentenroman in het literatuuronderwijs – Helma van Lierop-Debrauwer en Neel Bastiaansen-Harks
- 7 Lezen in de lengte en lezen in de breedte – redactie Dick Schram
- 8 De casus Bazar – Mia Stokmans
- 9 Het verhaal achter de lezer. Een empirisch onderzoek naar variabelen die verschillen in leesgedrag verklaren – Cedric Stalpers
- 10 Culturele diversiteit in het literatuuronderwijs – Marianne Hermans
- 11 Lezen in het vmbo – redactie Dick Schram
- 12 Het oog van de meester – Theo Witte
- 13 Zwakke lezers, sterke teksten? – Jentine Land
- 14 De computer leest voor. Een kansrijke vernieuwing in kleuterklassen – Adriana Bus en Daisy Smeets
- 15 Reading and watching. What does the written word have that images don't? – Edited by Dick Schram
- 16 Prentenboeken lezen als literatuur – Coosje van der Pol
- 17 De stralende lezer. Wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van het lezen – redactie Frank Hakemulder
- 18 Geraakt door prentenboeken – Aletta Kwant
- 19 Zo doen wij dat nu eenmaal – Erna van Koeven
- 20 Waarom zou je (nú) lezen? – redactie Dick Schram
- 21 Over ouders en leesopvoeding – Natascha Notten
- 22 De aarzelende lezer over de streep – redactie Dick Schram
- 23 Leuk om te lezen of makkelijk te begrijpen – Gerdineke van Silfhout

ISBN: 978-90-5972-960-5

Productie en uitgave: Uitgever Eburon, Delft, www.eburon.nl

Cover en basisontwerp: Lijn 1, Haarlem

Lay-out: Textcetera, Den Haag

Coverfoto: Albert van de Maat

©Stichting Lezen 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag verder worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van Stichting Lezen.

INHOUD

INHOUD	5
SAMENVATTING	7
Belangrijkste resultaten	7
Aanbevelingen	8
1 INTRODUCTIE	9
Waarom voorlezen vanaf jonge leeftijd?	9
Waarom BoekStart in Nederland?	10
Effecten van BoekStart	11
Onderzoeksvragen	11
Hoe we te werk zijn gegaan	12
2 BOEKSTART, BOEKEXPOSURE EN EFFECTEN OP DE TAALONTWIKKELING	15
De steekproef	15
Boekexposure	16
Taalontwikkeling	17
Resultaten	17
Conclusie	18
3 REACTIEVE KINDEREN PROFITEREN HET MEEST VAN BOEKSTART	21
Temperament	22
De steekproef	22
Voorleesfrequentie en temperament	22
Conclusie	25
4 WELKE OUDERS PROFITEREN VAN BOEKSTART?	27
Steekproef	28
Achtergrondvariabelen	29
Temperament	29
Verbale interactie	29
Voorspellers in de groep van 70 kinderen	30
Voorspellers in de groep van 38 kinderen	31
Correlatie tussen verbale interactie en temperament	32
Conclusie	33

DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN	35
Bevindingen	35
Aanbevelingen	37
CURRICULUM VITAE	39
REFERENTIES	41

SAMENVATTING

‘Loont’ het om kinderen al in hun eerste levensjaar voor te lezen? Meer dan de interactie tussen ouder en kind tijdens het eten, spelen en naar bed brengen, kan voorlezen een stimulans zijn voor de taalontwikkeling. Tijdens het voorlezen blijken volwassenen veel complexere taal te gebruiken dan bijvoorbeeld tijdens spel. In twee studies is onderzocht of BoekStart, een programma dat een vroege start met voorlezen stimuleert, effect heeft op de taalontwikkeling van kinderen. Drie maanden na de geboorte van hun kind ontvangen ouders een waardebon voor een BoekStart-koffertje met een boekje en een cd met kinderliedjes en een gratis babylidmaatschap van de bibliotheek. We hebben onderzocht of een extensief programma als BoekStart voorlezen stimuleert en effect heeft op taalontwikkeling. Een tweede doel was te onderzoeken of de doelgroep – ouders die uit zichzelf weinig voorlezen – bereikt wordt.

BELANGRIJKSTE RESULTATEN

Ouders die onder invloed van BoekStart vaker voorlezen als de baby 8 maanden oud is, hebben kinderen die hoger scoren op taal. Al na 15 maanden zijn de effecten van meer voorlezen meetbaar. Op de langere termijn (na 22 maanden) worden effecten van een vroege start sterker.

BoekStart heeft in het bijzonder effect bij baby’s met een moeilijk temperament. Zonder BoekStart worden zij veel minder vaak voorgelezen dan kinderen met een gemakkelijk temperament. Onder invloed van BoekStart zijn ouders minder geneigd voorlezen uit te stellen en lezen ze al voor als de baby 8 maanden oud is, ondanks ‘moeilijk’ gedrag van de baby. Deze kinderen profiteren het meest van BoekStart: ze scoren een halve standaarddeviatie hoger op woordenschat dan even moeilijke kinderen die niet meedoen met BoekStart.

Ouders van snel geïrriteerde kinderen blijken ook vaker mee te doen met BoekStart. De kans dat deze ouders meedoen is vijf keer groter dan de kans dat ouders van minder moeilijke kinderen meedoen. Kennelijk zijn deze ouders zich ervan bewust dat de interacties met hun kind niet optimaal zijn en zoeken ze via deelname aan het BoekStart-programma oplossingen voor de problemen die ze ervaren in de dagelijkse omgang met hun kind. Ouders met een mbo-opleiding of lager rapporteren even vaak problemen in de dagelijkse omgang met hun kind, maar verbinden daar minder vaak consequenties aan door BoekStart aan te grijpen als een mogelijkheid om de verbale interactie met hun kind te verbeteren.

AANBEVELINGEN

De bevinding dat BoekStart vooral een bron van inspiratie is als ouders de interacties met hun kind als problematisch ervaren, heeft consequenties voor BoekStart. Er moet rekening mee gehouden worden dat veel ouders die advies vragen aan bibliotheekmedewerkers of die meedoen aan workshops, de verbale interactie met hun kind als problematisch ervaren.

Ouders met een mbo-opleiding of lager onderkennen weliswaar even vaak als hoger opgeleide ouders dat hun kind moeilijk in de omgang is, maar deze ouders doen desondanks niet mee met BoekStart. Misschien zijn deze ouders minder overtuigd van het belang van verbale interactie met een baby. Medewerkers van consultatiebureaus zouden deze risico-ouders nog meer kunnen aanmoedigen tot deelname aan BoekStart dan nu al gebeurt. Wellicht is voor risicogroepen een actiever beleid aan te bevelen, waarbij ouders ervan overtuigd worden dat de kwaliteit en kwantiteit van verbale interactie binnen hun gezin tekortschiet en daardoor het risico op taalachterstanden wordt vergroot.

Wellicht verdient het ook aanbeveling om op meerdere momenten een BoekStart-pakket aan te bieden om de kans te vergroten dat ouders op één van de oproepen reageren. Op termijn kunnen zo (nog) grotere effecten op taalontwikkeling bereikt worden.

1 INTRODUCTIE

Kinderen bouwen hun woordenschat op door te ‘praten’ met hun ouders. Toch interacteren miljoenen ouders veel te weinig met hun kinderen, concludeert Hillary Clinton (2013) in haar blog *Too Small To Fail*. Vooral ouders die onder slechte sociale en economische omstandigheden leven, komen weinig toe aan interactie met hun kind, of ze onderkennen simpelweg niet hoe belangrijk interacties tussen ouder(s) en kind zijn voor de taalontwikkeling (Clinton, 2013).

BoekStart heeft als doel talige interacties van ouders met hun baby’s en peuters te stimuleren. Het in 2008 in Nederland geïntroduceerde programma richt zich niet alleen op laagopgeleide ouders, maar op alle ouders, ervan uitgaand dat ook veel hoogopgeleide ouders het belang van ‘praten’ met heel jonge kinderen onvoldoende onderkennen. BoekStart stimuleert dat ouders verhaaltjes, en rijmpjes vertellen en liedjes zingen door te laten zien wat voor baby’s en peuters geschikte materialen zijn en door tips te geven voor de interactie tijdens voorlezen.

WAAROM VOORLEZEN VANAF JONGE LEEFTIJD?

Uit onderzoek met apparatuur van Language Environment Analysis (LENA) – een apparaatje dat alle taal in de omgeving van jonge kinderen registreert – blijkt dat de verschillen in verbale input binnen het gezin enorm zijn (Weisleder & Fernald, 2013). Sommige kinderen hoorden wel 12.000 woorden per dag, andere maar 670. Uit een van de eerste longitudinale onderzoeken naar taalontwikkeling (Hart & Risley, 2003) komt naar voren dat verschillen consequenties hebben voor de taalontwikkeling. Naast kwantiteit maakt volgens recent onderzoek ook de kwaliteit van de talige input uit; vooral verbale interactie is doorslaggevend voor de taalontwikkeling (Ramírez-Esparza & Kuhl, 2014, Cameron-Faulkner & Noble, 2013). Als kinderen in de eerste paar jaar weinig taal horen en er weinig interactie

is, hebben ze doorgaans een verhoudingsgewijs kleine woordenschat als ze drie jaar zijn (DeBaryshe, 1993; Payne, Whitehurst, & Angell, 1994). Veel meer dan alledaagse interacties over eten, drinken en slapen, of interactie tijdens samen spelen zijn boekjes met verhaaltjes en rijmpjes geschikt om de vroege taalontwikkeling te stimuleren (Crain-Thoreson, Dahlin, & Powell, 2001; Landry & Smith, 2006). In boeken komen complexere zinsconstructies voor, die in combinatie met de plaatjes ervoor zorgen dat kinderen causale verbanden beter begrijpen en zich een voorstelling van woorden kunnen maken (Cameron-Faulkner & Noble, 2013). Zelfs de allersimpelste boekjes met nauwelijks tekst hebben dit effect.

Raikes et al. (2006) gebruiken de metafoer van de sneeuwbal om effecten van een vroege start met voorlezen te verklaren. Babyboekjes zijn aanleiding om liedjes te zingen, verhaaltjes te vertellen en plaatjes te benoemen of van commentaar te voorzien. Daardoor raken kinderen al vroeg vertrouwd met complexe taal en neemt hun interesse in verhaaltjes, liedjes en rijmpjes toe. De vroege starters worden daardoor ook op termijn vaker voorgelezen en hun taal blijft zich daardoor sneller ontwikkelen.

WAAROM BOEKSTART IN NEDERLAND?

In de afgelopen twee decennia zijn tal van interventies gestart in peuter- en kleutergroepen – de zogenoemde VVE-programma's (bv. Piramide, Kaleidoscoop, Opstap) (Leseman, Otter, Blok, & Deckers, 1998; Leseman, Veen, Triesscheijn, & Otter, 1999; Veen, Derriks, & Roeleveld, 2002; Veen, Roeleveld, & Leseman, 2000). Anders dan VVE-interventies voor kinderen met een 'gewicht' vanwege de opleiding of taalachtergrond van de ouders, is BoekStart bedoeld voor alle kinderen. Ook veel hoogopgeleide ouders zijn er niet van overtuigd dat het al mogelijk is met heel jonge kinderen te 'praten' (Needlman, Klas, & Zuckerman, 2002). Ze leiden uit de reacties van hun kind af dat het nog niet veel begrijpt van boekjes en ze stellen voorlezen liever uit naar een later tijdstip (Berkule et al., 2008). Vooral als de pogingen om voor te lezen negatief verlopen, zijn ouders geneigd te wachten tot hun kind zich meer ontvankelijk toont (Karrass, Van Deventer, & Braungart-Rieker, 2003). 'Moeilijke' kinderen lopen daardoor een groot risico achter te blijven in taalontwikkeling (Slomkowski, Nelson, Dunn, & Plomin, 1992).

BoekStart is bedoeld om de talige input thuis te vergroten. Ouders worden gestimuleerd hun kind verhaaltjes te vertellen en voor te lezen (Hoogeveen & Versteegen, 2013). Het programma, dat sinds de start in 2008 een pijlsnelle ontwikkeling doormaakt, biedt ouders vrije toegang tot een ruime collectie boekjes voor

baby's en peuters in de bibliotheek. Via de bibliotheek kunnen ouders tevens tips en suggesties krijgen over 'praten' met je kind (www.lesmonitor.nu, 2013).

Als kinderen ongeveer drie maanden oud zijn, ontvangen ouders een brief van de gemeente met een waardebon. Daarmee kunnen ze in de maanden daarna gratis een BoekStart-koffertje bij een lokale vestiging van de bibliotheek ophalen. In de bibliotheekfilialen is een aantrekkelijke hoek ingericht met materialen voor baby's. Ouders kunnen daar ook zien hoe je je baby kunt voorlezen (zie fragmenten op www.boekstart.nl). De bibliotheekmedewerkers zijn speciaal opgeleid om ouders van baby's wegwijs te maken in het materiaal voor heel jonge kinderen. Medewerkers van consultatiebureaus stimuleren ouders mee te doen met BoekStart tijdens het zevenmaandengesprek. De bibliotheek zorgt ervoor dat zij geïnformeerd zijn over het BoekStart-programma.

EFFECTEN VAN BOEKSTART

Volgens onderzoek naar BoekStart in Groot-Brittannië – waar het programma al meer dan twintig jaar terug is geïnitieerd – 'loont' het om al in de babyperiode een start te maken met voorlezen (Baily, Harrison, & Brooks, 2002; Hall, 2001; Moore & Wade, 2003; Wade & Moore, 1998). De aanpak in Groot-Brittannië verschilt echter enigszins van de Nederlandse. Ouders in Groot-Brittannië ontvangen twee keer een boekenpakket voor hun jonge kind. Als kinderen ongeveer acht maanden oud zijn en als ze drie jaar worden. In Nederland ontvangen ouders één maal een pakket met babyboekjes, als hun kind ongeveer zeven maanden oud is.

Uit een quasi-experiment met een kleine groep participanten ($N = 41$) bleek dat Engelse ouders onder invloed van BoekStart meer gaan voorlezen aan hun kind, vaker naar de bibliotheek gaan en meer overtuigd raken van de mogelijkheid om met hun baby te 'praten' en vroeg te starten met voorlezen (Wade & Moore, 1998). Eenmaal op school bleken 'BoekStart-kinderen' in groep drie van de basisschool beter te presteren bij het lezen dan hun klasgenoten (Wade & Moore, 2000).

ONDERZOEKSVRAGEN

Het Engelse onderzoek is kleinschalig van opzet en laat belangrijke vragen over de effectiviteit van BoekStart onbeantwoord. Daarom hebben medewerkers van de Universiteit Leiden, financieel ondersteund door Stichting Lezen en het ministerie van OCW, onderzoek gedaan naar de effecten van BoekStart. Het hoofddoel was

te testen of onder invloed van BoekStart verandering optreedt in het gedrag van ouders en of ze vaker gaan voorlezen en of, als gevolg van een toename in voorlezen, de woordenschat van kinderen toeneemt. We hebben ook onderzocht welke kinderen het meest van BoekStart profiteren. Kinderen met 'moeilijk' gedrag krijgen doorgaans minder verbale input van hun ouders (Karras et al., 2003). Wellicht is BoekStart vooral in die groep effectief.

Omdat deelname aan BoekStart vrijwillig is, hebben we ook onderzocht welke ouders zich aangetrokken voelen tot BoekStart en of zij het koffertje ophalen. Tonen laagopgeleide ouders dezelfde interesse als hoogopgeleide ouders? Hoogopgeleide ouders zijn zich misschien meer bewust van het nut van intensieve talige interactie met hun kind dan laagopgeleide ouders en staan daarom meer open voor de suggestie al in het eerste jaar met voorlezen te beginnen. Het gevolg daarvan zou kunnen zijn dat onder invloed van BoekStart verschillen tussen kinderen uit hoog- en laagopgeleide gezinnen eerder toe- dan afnemen. In de literatuur wordt dit fenomeen ook wel het Mattheüseffect genoemd: de armen worden armer en de rijken rijker.

Wanneer interacties met kinderen moeizaam verlopen, is de ouder misschien eerder geneigd op zoek te gaan naar hulp bij voorlezen en ontvankelijker voor het BoekStart-programma. We hebben daarom ook onderzocht of ouders van 'moeilijke' kinderen meer geneigd zijn mee te doen met BoekStart en meer van deelname profiteren.

HOE WE TE WERK ZIJN GEGAAN

De hierna gerapporteerde studies zijn gebaseerd op twee onderzoeksprojecten. In het eerste onderzoeksproject hebben we ouders uitgenodigd om drie keer vragenlijsten in te vullen over talige activiteiten thuis, over taalontwikkeling en over temperament: als het kind 8, 15 en 22 maanden oud is. De BoekStart-groep woonde in een BoekStart-gemeente en had het koffertje opgehaald. De controlegroep woonde in een niet-BoekStart-gemeente en deed niet mee aan BoekStart. De proefpersonen zijn geworven in 70 gemeenten. In Drenthe, Gelderland, Limburg en Overijssel deden tussen 20 en 50 kinderen per provincie mee. In Brabant, Noord- en Zuid-Holland en Utrecht ongeveer 200 kinderen per provincie. De ouders van baby's tussen 6 en 9 maanden oud zijn benaderd in de periode tussen maart 2011 en december 2011. Via de bibliotheek is contact gelegd met BoekStart-ouders en via consultatiebureaus met controle-ouders.

In een tweede onderzoek werven we tijdens hun bezoek aan het consultatiebureau 70 ouders van 10 maanden oude baby's. Alleen ouders die in het Nederlands

konden antwoorden, zijn uitgenodigd aan het onderzoek mee te doen. Enkele maanden later hebben we de ouders thuis bezocht en vragenlijsten afgenomen. Om deelname van laagopgeleide ouders te stimuleren, zijn de lijsten zo veel mogelijk mondeling afgenomen. De vragen hadden betrekking op de gezinssamenstelling, activiteiten met de baby en hun temperament. Met de resultaten is onderzocht welke factoren bepalen of ouders meedoen met BoekStart. Naast factoren als opleidingsniveau of aantal kinderen is onderzocht of problemen in de omgang met het kind deelname beïnvloeden. Met dat doel is bij een deel van de ouders een dag lang de taal geregistreerd.

2 BOEKSTART, BOEKEXPOSURE EN EFFECTEN OP DE TAALONTWIKKELING

Als de baby tussen 3 en 15 maanden oud is, ontvangen ouders een uitnodiging om een BoekStart-koffertje bij de bibliotheek af te halen. Het bevat een babyboekje en een folder met informatie over voorlezen aan baby's. Bovendien kan de baby kosteloos lid worden van de plaatselijke bibliotheek. Beïnvloedt deelname aan BoekStart de interactie met de baby en daardoor de taalontwikkeling? Veel ouders weten dat het belangrijk is om voor te lezen. We kunnen er daarom vrij zeker van zijn dat een deel van de ouders toch wel vroeg begint met voorlezen, of ze nu meedoen met BoekStart of niet. Dit compliceert een onderzoek naar effecten van BoekStart. We moeten vermijden dat effecten worden vastgesteld op basis van de groep die ook zonder BoekStart vroeg begint met voorlezen.

Voor een ander deel van de ouders geldt dat hun gedrag wel verandert: onder invloed van BoekStart gaan zij vaker naar de bibliotheek en lezen ze meer voor. BoekStart heeft effect als we kunnen aantonen dat vooral in deze groep de taal sneller vooruitgaat dan in een vergelijkbare groep zonder BoekStart. In het onderzoek hebben we daarom met behulp van statistische technieken de ouders die onder invloed van BoekStart meer gaan voorlezen, geïsoleerd van de andere ouders en bepaald of in die groep BoekStart taal stimuleert.

DE STEEKPROEF

Om het effect van BoekStart aan te tonen, vergeleken we een groep die actief deelneemt aan BoekStart met een groep die geen uitnodiging heeft ontvangen en niet deelneemt. BoekStart-ouders zijn in 2011 in 8 regio's uit het midden van Nederland geworven. In totaal deden 480 ouders mee. Als controlegroep zijn via consultatiebureaus 302 ouders geworven in dezelfde regio's, maar in gemeenten

waar BoekStart nog niet geïmplementeerd was. Bij de start van het onderzoek waren de kinderen ongeveer 8 maanden oud. De eerste vragenlijst is ingevuld door 782 ouders, de tweede vragenlijst door 584 ouders en de derde vragenlijst door 561 ouders.

BOEKEXPOSURE

We verwachtten dat ouders die hun gedrag veranderen en vroeg beginnen met voorlezen, bekender zijn met babyboekjes. Daarom hebben we als indicator van voorleesfrequentie een lijst met babyboekjes ontworpen en die aan ouders voorgelegd toen de kinderen ongeveer acht maanden oud waren. In de jaren tachtig heeft de Canadese onderzoeker Keith Stanovich een zogenoemde *print exposure list* ontwikkeld om het leesgedrag van tieners te meten (Stanovich & West, 1989). Jongeren kregen een lijst te zien met daarop de namen van bestaande en niet-bestaande auteurs en moesten aanvinken welke namen ze kenden. De totaalscore (het aantal aangevinkte bestaande auteursnamen minus het aantal aangevinkte niet-bestaande auteursnamen) bleek in het onderzoek van Stanovich en een groot aantal replicaties in verschillende leeftijdsgroepen een goede voorspeller van leesfrequentie en leesvaardigheden (Mol & Bus, 2011). Omdat in veel babyboekjes geen auteur of titel wordt vermeld, is het niet mogelijk om ouders te vragen namen van auteurs of titels van babyboekjes aan te vinken. We hebben daarom afbeeldingen van de boekjes aan de ouders voorgelegd. De lijst bestond uit 40 echte babyboekjes, die op dat moment te vinden waren in het aanbod van de bibliotheek en boekhandel, en 23 nepboekjes waarvoor we zelf een titel en een kaft ontwierpen. Voor het selecteren van 'echte' babyboeken hebben we Elly van der Linden van Bureau Leesbevordering & Taalstimulering 0-7 jr gevraagd welke boeken geschikt zijn voor de allerjongsten. Enkele voorbeelden uit de *babyboekenlijst* voor het herkennen van babyboekjes zijn weergegeven in figuur 1.

FIGUUR 1 | AFBEELDING VAN DRIE ITEMS UIT DE *PRINT EXPOSURE LIST* MET BABYBOEKJES. HET EERSTE EN DERDE BOEKJE BESTAAN, HET MIDDELSTE IS EEN NEPBOEKJE.

Het eerste en het derde plaatje zijn afbeeldingen van boekjes die verkrijgbaar zijn bij de bibliotheek en in de boekhandel. Deze boekjes zijn geschikt om samen met nul- tot tweejarigen te lezen. De middelste afbeelding is een niet-bestaand babyboekje; afbeelding en titel zijn fictief. Aan de ouders hebben we gevraagd welke boekjes ze herkennen. In de instructie voor het invullen van de vragenlijst staat vermeld dat de lijst ook nepboekjes bevat. Op die manier probeerden we gokgedrag zo veel mogelijk in te dammen. We verwachtten dat vooral ouders die vaak naar de bibliotheek of boekhandel gaan voor nieuwe boekjes en daardoor veel babyboekjes onder ogen krijgen, beter bekend zijn met het aanbod babyboekjes en daardoor hoger scoren.

TAALONTWIKKELING

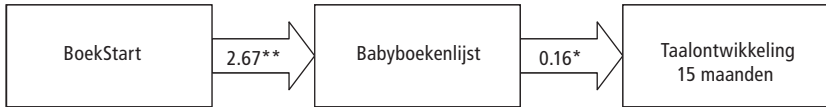
Om de taalontwikkeling te onderzoeken vroegen we ouders om op lijsten met 55 woorden aan te kruisen welke woorden hun kind al kan begrijpen en of hun kind de woorden al kan zeggen. Deze lijsten voor Communicatieve Ontwikkeling (Zink & Lejaegere, 2003) worden beschouwd als goede indicatoren voor de taalontwikkeling van jonge kinderen, omdat scores op de lijsten samenhangen met gestandaardiseerde taaltests (Zink & Lejaegere, 2003). Op de lijsten staan woorden als *kip*, *paard*, *auto*, *kinderwagen*, *eten*, *papa* en *oma*. De totaalscore is berekend door woorden die het kind volgens de ouder al begrijpt, op te tellen bij woorden die het kind volgens de ouder al kan zeggen. De lijsten zijn voorgelegd aan ouders toen de kinderen ongeveer 15 en 22 maanden oud waren.

RESULTATEN

We volgden een tweetrapsmodel waarmee eerst is vastgesteld of en hoeveel ouders onder invloed van BoekStart vaker gaan voorlezen. Vervolgens is getest of meer voorlezen onder invloed van BoekStart een positief effect heeft op taal als kinderen 15 en 22 maanden oud zijn. We gebruikten statistische technieken die ons in staat stellen de groep die onder invloed van BoekStart meer voorleest te isoleren van de groep die sowieso voorleest en die te vergelijken met de controlegroep zonder BoekStart (Murnane & Willett, 2011).

Een deel van de ouders gaat meer voorlezen onder invloed van BoekStart; ze herkennen gemiddeld bijna 3 boekjes meer op de lijst. Als tweede stap is getest of hun kinderen hoger scoren op taal als ze 15 maanden oud zijn. Dit bleek zo te zijn. Als BoekStart ouders 2.67 boekjes meer herkennen onder invloed van BoekStart, scoren hun kinderen gemiddeld ongeveer een half woord hoger op de taaltest (2.67×0.16).

BoekStart heeft dus effect. Als ouders onder invloed van BoekStart meer gaan voorlezen en daardoor meer boekjes van de babyboekenlijst herkennen, kennen hun kinderen meer woorden als ze 15 maanden oud zijn (figuur 2).

FIGUUR 2 | EFFECTEN VAN BOEKSTART OP TAAL OP DE LEEFTIJD VAN 15 MAANDEN VIA

VOORLEESFREQUENTIE, GEMETEN MET DE BABYBOEKENLIJST ($N=584$). * $p<.05$, ** $p<.01$

Er is eenzelfde positief verband tussen BoekStart en de taalontwikkeling op de leeftijd van 22 maanden via voorlezen. Opvallend is dat het effect van voorlezen op de taalontwikkeling bij 22 maanden sterker is dan het effect bij 15 maanden. Het lijkt er dus op dat het effect van BoekStart op taal toeneemt naarmate kinderen ouder worden.

CONCLUSIE

De resultaten laten zien dat er een causaal verband is tussen een vroege start met voorlezen en de taalontwikkeling van jonge kinderen. Wanneer ouders gehoor geven aan de oproep van BoekStart om een vroege start te maken met voorlezen, gaan hun kinderen meer vooruit in taal. Nooit eerder is al zo vroeg in de ontwikkeling van het kind effect van voorlezen op taal aangetoond. Omdat we in dit onderzoek een babyboekenlijst hebben gebruikt om te toetsen of ouders voorlezen, kunnen de verschillen in voorleesfrequentie niet toegeschreven worden aan sociaal wenselijke antwoorden van ouders.

BoekStart beïnvloedt niet alleen de taalscores als kinderen 15 maanden oud zijn, maar de effecten worden ook sterker als kinderen ouder zijn. Dit wijst op een sneeuwbal effect: een vroege start met boeken beïnvloedt de interesse van kinderen in boeken, waardoor ze meer plezier gaan beleven aan voorleesactiviteiten en ouders vaker gaan voorlezen (Bingham, 2007).

Een extensieve interventie als BoekStart is dus effectief. Ouders krijgen slechts een koffertje met voorbeeldmaterialen en een gratis babylidmaatschap van de bibliotheek. Er wordt aan ouders geen coaching geboden, zoals in meer intensieve interventies (Boekenpret of VoorleesExpress). Ouders moeten zelf initiatief nemen om naar de bibliotheek te gaan en boekjes te lenen of deel te nemen aan een ouder-kindworkshop in de bibliotheek.

De gevonden effecten van BoekStart op de taalontwikkeling zijn klein, maar vermoedelijk onderschattingen. Er is nog niet veel variatie in taalscores wanneer kinderen zo jong zijn, waardoor effectgroottes per definitie klein zijn. Wellicht is ook de gebruikte analysemethode er debet aan dat we slechts kleine effectgroottes vonden. We wilden uitsluiten dat effecten van BoekStart zouden worden overschat doordat vooral ouders het koffertje ophalen die sowieso voorlezen aan baby's.

Het is ook mogelijk dat effecten van BoekStart sterker zijn in een subgroep. We kunnen ons bijvoorbeeld voorstellen dat BoekStart vooral effect sorteert als kinderen moeilijk in de omgang zijn en ouders zonder BoekStart de start met voorlezen zouden uitstellen. Deze hypothese wordt in het volgende hoofdstuk geëxploreerd.

3 REACTIEVE KINDEREN PROFITEREN HET MEEST VAN BOEKSTART

Van kinderen met een reactief temperament (kinderen die vaak huilen of verdrietig zijn) is bekend dat ze een grotere kans lopen dat ze minder worden gestimuleerd en als gevolg daarvan achterblijven in ontwikkeling (Karrass et al., 2003). Een temperamentvol kind is snel afgeleid of geïrriteerd. Omdat het moeilijk is om deze kinderen bij verbale interacties te betrekken en hun aandacht vast te houden, worden ze onbedoeld minder gestimuleerd en lopen ze een grotere kans achter te raken in hun taalontwikkeling.

Maar een reactief temperament kan ook een positieve keerzijde hebben. Een opmerkelijke bevinding in recent orthopedagogisch onderzoek is dat deze kinderen ook meer profiteren van een stimulerende omgeving (Belsky, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2007). Als ouders sensitief reageren en ondersteunend zijn, reageren deze kinderen daar sterker op en ze ontwikkelen zich sociaal en emotioneel zelfs beter dan hun minder temperamentvolle leeftijdgenoten (zie bijv. Pohlmann et al., 2012). Wellicht geldt dit ook voor de talige ontwikkeling: ouders zijn minder geneigd om talige interacties te initiëren bij moeilijke kinderen. Ze moeten vaak troosten en zijn blij als hun reactieve kind even tevreden is. Ze stellen activiteiten zoals voorlezen daarom vaak uit naar later (Karrass et al., 2003). BoekStart wijst ouders op het grote belang van een vroege start met voorlezen, verhalen vertellen en rijmpjes opzeggen, waardoor ouders van temperamentvolle kinderen misschien minder geneigd zijn om deze activiteiten op een laag pitje te zetten en uit te stellen naar een later moment als hun kind beter in staat is te luisteren. Als de meer reactieve kinderen sterker reageren op stimulansen, kan dit betekenen dat ze extra profiteren van BoekStart. Met andere woorden: als ouders aangemoedigd worden talige interactie te initiëren en daarmee door te gaan, ook als

hun kind negatief reageert, profiteren temperamentvolle kinderen misschien zelfs meer van voorlezen dan hun minder temperamentvolle leeftijdgenoten.

In dit onderzoek hebben we daarom getest of BoekStart ouders helpt om zich over het moeilijke gedrag van hun kind heen te zetten en hun temperamentvolle kinderen toch frequent voor te lezen. We verwachtten dat deze meer reactieve kinderen het minst vorderingen in taal maken zonder BoekStart, maar het meest vooruitgaan wanneer hun ouders meedoen met BoekStart.

TEMPERAMENT

Om de groep met moeilijk temperament te onderscheiden, lieten we de ouders een verkorte Nederlandse versie van de *Infant Behavior Questionnaire* (Rothbart, 1981) invullen met vragen over gedrag tijdens eten, slapen, wassen, spelen en aankleden. Bij positief en negatief gedrag geven ouders op een achtpuntsschaal aan of het gedrag bijna nooit of zeer frequent voorkomt. We spreken van een moeilijk temperament als kinderen snel geïrriteerd raken en ze vaker dan hun leeftijdgenoten huilen tijdens het haren wassen, eten en spelen.

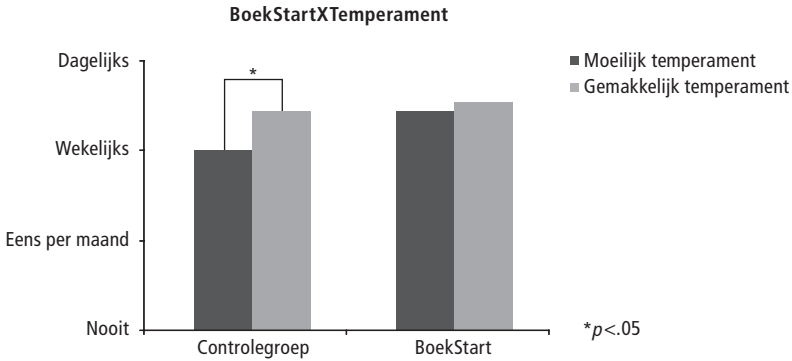
DE STEEKPROEF

Om het effect van BoekStart aan te tonen voor kinderen met een reactief temperament hebben we gebruikgemaakt van dezelfde onderzoeksgroep als beschreven in hoofdstuk 2. In dit onderzoek zijn de 584 ouders die de eerste en tweede vragenlijst hebben ingevuld, geïncludeerd. We vergeleken kinderen die volgens de ouders moeilijk in de omgang zijn met makkelijke kinderen.

VOORLEESFREQUENTIE EN TEMPERAMENT

Ouders rapporteerden de frequentie waarmee ze voorlezen als de kinderen gemiddeld ongeveer 8 maanden oud zijn (dagelijks, een paar keer per week, een paar keer per maand, bijna nooit). In figuur 3 worden de resultaten voor de kinderen met een moeilijk temperament (donkere balken) en gemakkelijk temperament (lichte balken) apart weergegeven. Uit de analyse blijkt, conform onze verwachtingen, dat kinderen van 8 maanden oud met een moeilijk temperament zonder BoekStart minder vaak worden voorgelezen dan kinderen met een gemakkelijk temperament. In de BoekStart-groep daarentegen, wordt ongeveer even vaak voorgelezen aan kinderen met een moeilijk en aan kinderen met een gemakkelijk temperament. BoekStart zorgt er dus voor dat kinderen ondanks hun snelle irritaties en vaak

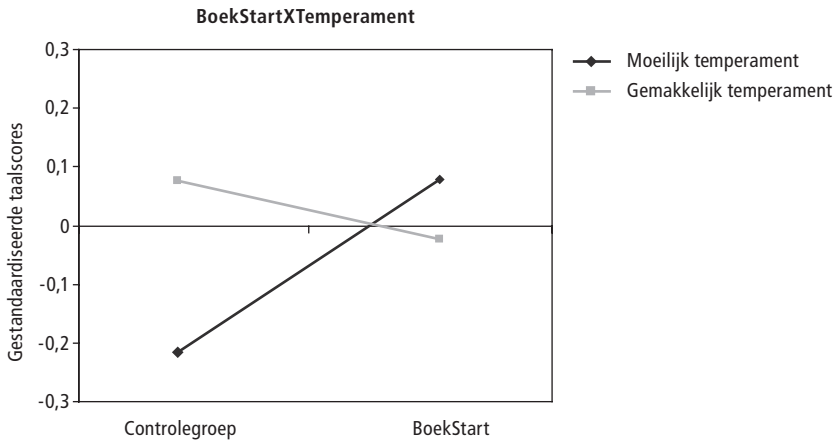
negatieve reacties toch worden voorgelezen. Vooral in de groep kinderen met een moeilijk temperament resulteert BoekStart in een verandering van het activiteitenpatroon in het gezin en wordt er meer voorgelezen.

FIGUUR 3 | FREQUENTIE VAN SAMEN LEZEN UITGESPLITST NAAR MOEILIK EN GEMAKKELIJK TEMPERAMENT IN DE BOEKSTART-GROEP EN DE CONTROLEGROEP

Betekent dit dat onder invloed van BoekStart de kans op een vertraagde taalontwikkeling in de groep met moeilijk temperament kleiner wordt? We hebben gemeen hoeveel woorden de kinderen uit de controlegroep en uit de BoekStart-groep receptief en expressief kennen als ze ongeveer 15 maanden oud zijn. We maakten gebruik van de Nederlandse Lijsten voor Communicatieve Ontwikkeling (Zink & Lejaegere, 2003). Ouders kruisten aan of hun kind woorden als *coe*, *auto*, *hand* en *buiten* al begrijpt en gebruikt. In figuur 4 zijn de taalscores van de kinderen uit de controle- en BoekStart-groep afzonderlijk weergegeven voor kinderen met een moeilijk (donkere lijn) en gemakkelijk (lichte lijn) temperament. Uit de figuur blijkt dat de gevoeligheid voor BoekStart sterk varieert. De effectgrootte in de groep met een gemakkelijk temperament is klein en statistisch niet-significant (Cohen's $d = -.09$, $p = .33$). Dat wil zeggen dat deze groep kinderen ongeveer evenveel woorden heeft geleerd, met en zonder BoekStart. In de groep kinderen met een moeilijk temperament (de donkere lijn) daarentegen, zijn de verschillen tussen de controlegroep en de BoekStart-groep groot en statistisch significant (Cohen's $d = .46$, $p < .01$). Kinderen met een moeilijk temperament scoren onder invloed van BoekStart gemiddeld een halve standaarddeviatie hoger op taal dan moeilijke kinderen uit de controlegroep en tonen zich dus gevoeliger voor BoekStart. Zoals uit figuur 4 blijkt, lopen temperamentvolle kinderen zonder BoekStart in taalontwikkeling ver achter

bij de rest, maar met BoekStart scoren de moeilijke kinderen zelfs hoger dan hun leeftijdgenoten die minder moeilijk in de omgang zijn.

FIGUUR 4 | TAALSCORES VAN KINDEREN UIT CONTROLE- EN BOEKSTART-GROEP AFZONDERLIJK WEERGEGEVEN VOOR KINDEREN MET EEN MOEILIK (DONKERE LIJN) EN KINDEREN MET EEN GEMAKKELIJK (LICHTE LIJN) TEMPERAMENT. DE KINDEREN MET EEN GEMAKKELIJK TEMPERAMENT SCOREN ONGEVEER EVEN HOOG, OF HUN OUDERS MEEDOEN MET BOEKSTART OF NIET ($\beta = -.04, p = .35$). KINDEREN MET EEN MOEILIK TEMPERAMENT GAAN STERK VOORUIT ONDER INVLOED VAN BOEKSTART ($\beta = .20, p < .01$).

Dit resultaat bevestigt dat kinderen met een moeilijk temperament gevoeliger zijn voor talige stimulansen als gevolg van BoekStart dan hun leeftijdgenoten. De meeste studies naar gevoeligheid voor omgeving richtten zich op sociaal-emotionele ondersteuning. Deze studie toont aan dat ook sprake is van een grotere gevoeligheid voor talige input. Temperamentvolle kinderen raken snel afgeleid of gefrustreerd, waardoor ouders minder vaak voorlezen (“dat komt nog wel als hij eraan toe is”). Het gevolg is dat hun kinderen minder oefenen met taal en dat hun taalontwikkeling achterblijft. Als de ouders, ondanks het moeilijke gedrag van hun kind, onder invloed van BoekStart blijven voorlezen, blijken deze kinderen daarvan meer te profiteren dan hun minder temperamentvolle leeftijdgenoten.

CONCLUSIE

BoekStart werkt, maar niet voor alle kinderen even sterk. Naarmate kinderen moeilijker in de omgang zijn heeft BoekStart meer invloed op talige activiteiten met de baby. BoekStart maakt ouders ervan bewust hoe belangrijk verbale input is voor de cognitieve ontwikkeling van hun baby en draagt er zo aan bij dat kinderen ondanks moeilijk gedrag toch geregeld worden voorgelezen, verhaaltjes horen en rijmpjes oefenen.

Opmerkelijk is dat de temperamentvolle kinderen in deze studie zelfs voorlopen op hun minder temperamentvolle leeftijdgenoten. Al na 15 maanden hebben de 'moeilijke' kinderen een lichte voorsprong in taalontwikkeling die, als de verbale input op hetzelfde niveau wordt gecontinueerd, wellicht steeds groter wordt. 70-80% van de kinderen met een moeilijk temperament heeft er voordeel van als ouders worden aangemoedigd veel en vaak verbaal te interacteren met hun kind. BoekStart is dus voor een heel grote groep van cruciaal belang. Onder invloed van BoekStart gaan deze ouders meer voorlezen, ondanks het moeilijke gedrag van hun baby. De scores in de controlegroep tonen aan dat qua temperament 'moeilijke' kinderen zonder BoekStart een serieus risico lopen al vroeg achter te raken in taal. Een achterstand die, naar verwacht mag worden, in de daarop volgende jaren alleen maar groter zal worden.

Een ander opmerkelijk resultaat is dat BoekStart er aan bijdraagt dat het leer- vermogen van een deel van de kinderen beter benut wordt. BoekStart voorkomt niet alleen achterstanden van moeilijke kinderen, maar stelt deze kinderen ook beter in staat om hun taalvaardigheden optimaal te ontwikkelen.

4 WELKE OUDERS PROFITEREN VAN BOEKSTART?

Ouders uit BoekStart-gemeenten ontvangen een coupon voor een gratis koffertje met een babyboekje, cd en informatiefolders. 40% van de ouders haalt het koffertje op bij de bibliotheek. Het doel van deze derde studie was te bepalen wat ouders motiveert mee te doen met BoekStart. Grijpen ouders programma's als BoekStart aan om de omgang met hun kind te verbeteren en zijn problemen rond verbale interactie met de baby reden om mee te doen?

Het slechtst denkbare scenario zou zijn dat alleen ouders die toch al voorlezen, het BoekStart-materiaal ophalen, terwijl ouders die weinig voorlezen niet meedoen. BoekStart moet ook aantrekkingskracht hebben op ouders als de intensiteit en kwaliteit van de verbale interactie met de baby te wensen overlaat. Als het kind snel geïrriteerd raakt, maakt dit ouders onzeker over hun kwaliteiten als opvoeder. Juist deze ouders kunnen BoekStart aangrijpen als een bron van tips en suggesties om beter met hun kind te leren interacteren. In de uitnodiging voor deelname aan BoekStart wordt daarom benadrukt dat verbale interactie met de baby geen uitsel dult. In de brief staat bijvoorbeeld: *“Wist u dat u met uw baby al boekjes kunt ‘lezen’?”* En: *“Samen praten of zingen is goed voor het contact met uw baby en voor de taalontwikkeling van uw kind.”*

In de derde studie is getest of ouders die BoekStart het meest nodig hebben bereikt worden door te onderzoeken of BoekStart-ouders hun kind vaker als moeilijk percipiëren en of de dagelijkse interacties met hun baby een problematisch verloop te zien geven. Naast het voorleggen van een vragenlijst (*Infant Behavior Questionnaire*), waarmee ouders over het gedrag van hun kind rapporteerden, observeerden we hoe de verbale interacties binnen het gezin verliepen. Daarvoor is gebruikgemaakt van een ambulante registratiesysteem (LENA) dat kinderen een dag lang bij zich droegen. Uit het verzamelde materiaal kan worden afgeleid

hoeveel taal kinderen in hun omgeving hoorden, hoeveel pogingen tot taalgebruik ze zelf deden en hoe vaak sprake is geweest van interactie tussen het kind en een volwassene.

We hielden rekening met voor de hand liggende verklaringen voor deelname aan BoekStart. We verwachtten bijvoorbeeld dat hoogopgeleide ouders meer aangesproken zouden worden door BoekStart dan laagopgeleide ouders. Van laagopgeleide ouders is bekend dat zij minder dan hoogopgeleide ouders onderkennen hoe belangrijk praten met baby's is (Hart & Risley, 2003). We verwachtten daarom dat laagopgeleide ouders, ook als ze aangeven dat de interactie met hun baby moeizaam verloopt, minder geneigd zijn om mee te doen met BoekStart, doordat zij zich minder bewust zijn van de nadelige gevolgen van weinig interactie voor hun kind. Hoogopgeleide ouders zijn zich meer bewust van het belang van verbale interactie met baby's. Wellicht daardoor worden zij sterker aangetrokken tot Boekstart, zeker als zij problemen ervaren in de interactie met hun kind.

Verder verwachtten we dat ouders die de bibliotheek geregeld bezoeken, meer geneigd zullen zijn om mee te doen dan ouders die er zelden komen, ongeacht de problemen die ze ervaren als ze hun baby proberen voor te lezen. Wellicht is ook de gezinssamenstelling een factor van belang waarmee we rekening moeten houden als we onderzoeken wie met BoekStart meedoen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat ouders het BoekStart-koffertje vaker afhalen voor een eerstgeboren kind dan voor een tweede of derde kind (Vanobbergen, Daems, & Tiburg, 2009).

STEKPROEF

Om deelname van laagopgeleide ouders aan ons onderzoek te stimuleren, hebben we ouders mondeling geworven via consultatiebureaus in Den Haag, Hilversum, Naarden-Bussum, Schiedam en Vlaardingen. Gedurende 3 maanden waren we aanwezig tijdens de uren dat ouders het consultatiebureau bezochten. Aan alle ouders met een kind tussen de 6 en 9 maanden is gevraagd of ze wilden meedoen met ons onderzoek. Toen de kinderen ongeveer 12 maanden oud waren, hebben we de ouders en kinderen thuis bezocht om enkele vragenlijsten mondeling af te nemen. We streefden naar een ongeveer gelijk aantal laag-, gemiddeld- en hoogopgeleide ouders. Uiteindelijk participeerden in totaal 70 ouders (23 laag-, 26 gemiddeld- en 21 hoogopgeleid).

ACHTERGRONDVARIABLEN

We stelden aan de ouders vragen over het opleidingsniveau, de aanwezigheid van oudere broers en/of zusjes, of ze in een BoekStart-gemeente wonen en een uitnodiging voor deelname aan BoekStart hebben ontvangen en of ze zelf lid van de bibliotheek zijn. Ouders die als hoogste opleiding middelbaar of lager beroepsonderwijs hebben afgerond, zijn in dit onderzoek gedefinieerd als laagopgeleid. Ouders met een opleiding hoger dan of gelijk aan hoger beroepsonderwijs als hoogopgeleid.

TEMPERAMENT

Net als in eerder onderzoek lieten we de ouders een korte, Nederlandse versie van de *Infant Behavior Questionnaire* (Rothbart, 1981) invullen, met vragen over gedrag tijdens het eten, slapen, wassen, spelen en aankleden. Ouders gaven op een acht-puntsschaal aan of huilen tijdens de activiteiten bijna nooit of zeer frequent voorkomt. Kinderen met een reactief temperament kunnen zo onderscheiden worden van minder temperamentvolle kinderen. We spreken van een reactief temperament als kinderen snel geïrriteerd raken en ze vaker dan hun leeftijdgenoten huilen tijdens het haren wassen, eten en spelen.

VERBALE INTERACTIE

We vroegen ouders om overdag een *Language Environment Analysis*-systeem (LENA) 10 uur lang te bevestigen aan de kleding van hun kind. De LENA is een meetinstrument dat aan de hand van hardheid en frequentie van geluiden in kaart brengt hoeveel woorden de ouders spreken op een dag en hoeveel klanken het kind maakt. Tevens wordt gemeten hoe vaak het kind binnen 5 seconden reageert op wat de ouder zegt. De LENA kan ook meten of er meerdere kinderen aan het woord zijn geweest en of er overlap in geluiden is (kinderen praten tegelijk). Daarnaast kan uit LENA-data worden afgeleid of er veel elektronische geluiden zijn (bijvoorbeeld televisie, radio, mobiel boven het bedje), of het vaak stil is, of er vaak lawaai wordt gemaakt en of er scherpe of harde geluiden zijn. Van de 70 ouders waren er 38 bereid mee te doen en een dag lang LENA-gegevens te verzamelen.

VOORSPELLERS IN DE GROEP VAN 70 KINDEREN

We hebben eerst getest of het temperament van het kind deelname aan BoekStart voorspelt in de groep van 70 kinderen. In een eerste stap gebruikten we de achtergrondvariabelen als voorspellers: afstand tot een BoekStart-bibliotheek (groot/klein), lidmaatschap van de bibliotheek (ja/nee), oudere broers en/of zussen (ja/nee) en opleiding van ouders (hoog/laag). In tabel 1 staan de resultaten van deze analyse. Odds-ratio's geven de kans weer dat ouders het koffertje ophalen bij de bibliotheek. Een odds-ratio van 3 wil bijvoorbeeld zeggen dat ouders onder een bepaalde conditie 3 keer zo vaak het koffertje ophalen als wanneer de conditie niet gerealiseerd is. De significante odds-ratio's in tabel 1 tonen aan dat alle achtergrondvariabelen deelname aan BoekStart voorspellen. Voor afstand tot de bibliotheek geldt bijvoorbeeld een odds-ratio van ruim 9. Dat wil zeggen dat ouders die in een BoekStart-gemeente wonen 9 keer vaker meedoen dan ouders die wonen in een gemeente zonder BoekStart. De odds-ratio voor de variabele 'lidmaatschap van de bibliotheek' is nog hoger. Dit betekent dat als ouders zelf lid zijn van de bibliotheek de kans bijna 13 keer groter is dat ze het BoekStart-koffertje bij de bibliotheek afhalen dan wanneer ze geen lid zijn. De kans dat ouders van een eerste kind meedoen is 12 keer groter dan bij een tweede of derde kind. De resultaten bevestigen ook dat hoogopgeleide ouders meer meedoen met BoekStart dan ouders met een lage opleiding. De kans dat een hoogopgeleide ouder meedoet, is ruim 10 keer groter dan de kans dat een laagopgeleide ouder meedoet. Van deze set voorspellers is de afstand tot de bibliotheek de sterkste voorspeller; de chi-kwadraat als indicator voor de fit van het model verandert het meeste wanneer deze voorspeller wordt verwijderd uit het model (zie de laatste kolom in tabel 1).

TABEL 1 | VOORSPELLERS VAN DEELNAME AAN BOEKSTART

				Verandering in chi-kwadraat wanneer de voorspeller wordt verwijderd uit het model
	Variabelen	B (SE)	Odds Ratio	χ^2 change (1)
Stap 1	Afstand bibliotheek (klein)	2.20 (.79)	9.06**	9.67**
	Aantal kinderen (één)	2.46 (.93)	11.72**	9.22**
	Lidmaatschap bibliotheek (Ja)	2.55 (.96)	12.78**	8.86**
	Opleidingsniveau (hoog)	2.34 (.89)	10.38**	8.99**
	Constante	-5.03 (.80)	.00***	
Stap 2	Reactiviteit (hoog)	1.68 (.80)	5.37*	4.94*
	Constante	-6.40 (1.55)	.00***	

Noot: * $p < .05$, ** $p < .01$

In een tweede stap voegden we temperament toe aan de set met voorspellers. Als alle achtergrondvariabelen zijn ingevoerd, blijkt ook het temperament van de baby een voorspeller te zijn voor participatie in BoekStart. De resultaten laten zien dat ouders eerder geneigd zijn om het BoekStart-koffertje af te halen wanneer hun kind een moeilijk temperament heeft. De kans dat ouders van een temperamentvolle baby het koffertje ophalen is bijna 5 keer groter dan de kans op participatie wanneer baby's gemakkelijk in de omgang zijn. Dit wijst er dus op dat BoekStart vooral aantrekkingskracht heeft op ouders die problemen ervaren in de omgang met hun kind.

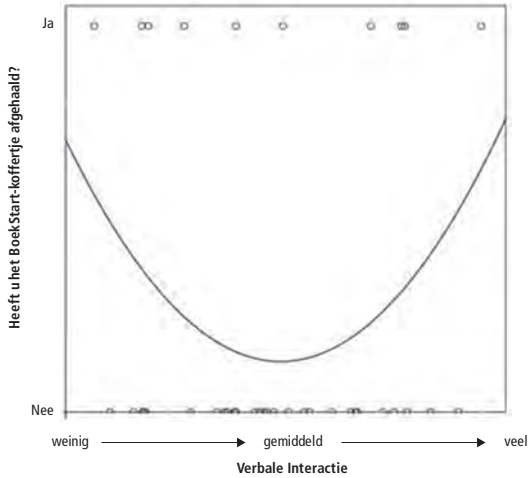
VOORSPELLERS IN DE GROEP VAN 38 KINDEREN

Doen ouders vooral mee omdat de interactie met hun kind te wensen overlaat? We onderzochten in hoeverre de verbale interacties in het gezin aanleiding zijn om mee te doen met BoekStart. Is weinig interactie of juist overmatig veel interactie – zoals vaak voorkomt bij temperamentvolle kinderen – reden om deel te nemen aan BoekStart? Uit figuur 5 kan worden afgeleid dat deelname aan BoekStart groter is als thuis heel weinig of juist heel veel geïnteracteed wordt met de baby. Als we de kwadratische functie van de LENA-scores als predictor gebruiken voor deelname aan BoekStart, blijkt dat onder beide condities ouders meer geneigd zijn om het BoekStart-koffertje op te halen. Als er een extreme score is op verbale interactie (heel hoog of heel laag) halen ouders het koffertje 3 keer zo vaak op bij de bibliotheek als ouders die gemiddeld scoren op verbale interactie (tabel 2). Deze resultaten indiceren dat het daadwerkelijke verloop van verbale interactie in het gezin deelname aan BoekStart voorspelt; problematisch verlopende interacties zijn aanleiding mee te doen met BoekStart.

TABEL 2 | VERBALE INTERACTIES THUIS ALS VOORSPELLER VOOR DEELNAME AAN BOEKSTART

Variabelen	B (SE)	Odds Ratio
Afstand tot bibliotheek	1.52(.97)	4.58
Opleidingsniveau	2.98 (1.36)	19.67*
Verbale interactie		
Factor score	.01 (.46)	1.01
Kwadratisch functie	1.14 (.55)	3.11*
Constante	-5.40 (9.77)	.004**

Noot: * $p < .05$, ** $p < .01$

FIGUUR 5 | KWADRATISCH VERBAND TUSSEN VERBALE INTERACTIE EN PARTICIPATIE IN BOEKSTART. IN GEZINNEN MET VEEL OF WEINIG INTERACTIE WORDT HET KOFFERTJE VAKER OPGEHAALD.

CORRELATIE TUSSEN VERBALE INTERACTIE EN TEMPERAMENT

We vonden ook een kwadratisch verband tussen temperament en de frequentie van de verbale ouder-kindinteractie. Dit duidt erop dat temperament en verbale interacties in het gezin nauw samenhangen. De kwadratische correlatie tussen temperament en verbale interactie suggereert dat kinderen met een moeilijk temperament soms veel en soms weinig interacties uitlokken. Waarschijnlijk zijn er veel interacties als ouders vaak bezig zijn te sussen of gedrag te corrigeren. Er is juist heel weinig interactie als ouders meer geneigd zijn negatief gedrag te negeren en het kind met rust te laten als het tevreden is.

CONCLUSIE

Het percentage ouders dat met BoekStart meedoet, ligt in onze onderzoeksgroep iets lager dan het landelijke gemiddelde (40%); 30% van de ouders heeft het koffertje afgehaald bij de bibliotheek. Dit verschil is veroorzaakt doordat we ook ouders hebben meegenomen die in een dorp of stad woonden waar BoekStart nog niet was geïmplementeerd. Naast de afstand tot de BoekStart-bibliotheek spelen lidmaatschap van de bibliotheek en het aantal kinderen een rol. Ouders zijn eerder geneigd het koffertje af te halen voor hun eerste kind, of wanneer zij lid zijn van de bibliotheek.

Onze resultaten tonen ook aan dat ouders van kinderen met een moeilijk temperament op zoek gaan naar handreikingen die een positieve wending kunnen geven aan de interacties met hun temperamentvolle baby. Als ouders het gedrag van hun baby's moeilijk vinden, doen ze vaker mee met BoekStart. Ook de taalobservaties met de LENA laten zien dat wanneer de verbale interactie extreem hoog of laag is, ouders eerder geneigd zijn om deel te nemen aan BoekStart. Deze resultaten suggereren dat ouders zonder hulp van buitenaf vaststellen dat de interactie met hun kind niet optimaal verloopt en dat verbetering nodig is. Ze grijpen BoekStart aan om de interacties met hun kind te optimaliseren.

De kans dat een ouder van een temperamentvol kind op zoek gaat naar hulp is in hoogopgeleide gezinnen veel groter dan in laagopgeleide. Het percentage kinderen met een moeilijk temperament is even groot in de groep hoog- en laagopgeleide ouders. Maar slechts 13% van de laagopgeleide ouders heeft het BoekStart-koffertje afgehaald bij de bibliotheek, terwijl dit percentage bijna 3 keer hoger lag in de groep hoogopgeleide ouders. De lage participatie in de groep laagopgeleide ouders is alarmerend, omdat we juist in die groep verwachten dat BoekStart een verandering in het dagelijkse interactiepatroon kan bewerkstelligen wanneer kinderen vaak moeilijk gedrag laten zien. Laagopgeleide ouders constateren wel dat er problemen zijn in de interactie met hun kind, maar beseffen minder goed wat de consequenties van deze problemen zijn voor de taalontwikkeling van het kind.

Het is belangrijk om in adviezen aan ouders, demonstratievideo's en workshops rekening te houden met het gedrag van het kind. Waar de bibliotheek nu voornamelijk is ingericht op voorlezen aan alle kinderen, ligt het gezien onze bevindingen voor de hand in te spelen op meer problematische interacties. Uit dit onderzoek blijkt immers dat veel ouders op zoek zijn naar tips en suggesties om de verbale interactie met moeilijke kinderen te verbeteren. Voor laagopgeleide ouders is het ook belangrijk dat ze meer inzicht krijgen in de intensiteit en kwaliteit van de interactie met hun kind en de noodzaak om interacties te intensiveren.

DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

Ouders zijn niet alleen verantwoordelijk voor het fysieke welzijn van hun jonge kinderen, maar ook voor hun cognitieve ontwikkeling. BoekStart is ontwikkeld om ouders te helpen verbale interacties te initiëren die de cognitieve ontwikkeling kunnen stimuleren. In een reeks studies hebben we getoetst

1. of een extensieve interventie – zoals BoekStart – een stimulans is voor ouders om hun kind al in het eerste levensjaar voor te lezen en of de vroege start met voorlezen een positief effect heeft op de taalontwikkeling van baby's,
2. of ouders met qua gedrag moeilijke kinderen meer van BoekStart kunnen profiteren en
3. of ouders BoekStart gebruiken als bron van tips en suggesties om de verbale interactie met hun kind te optimaliseren.

BEVINDINGEN

EFFECTEN VAN BOEKSTART

Voorlezen aan baby's heeft kortetermijneffecten. Ouders die onder invloed van BoekStart vaker voorlezen en meer boekjes op de babyboekenlijst herkennen, hebben kinderen die hoger scoren op taal als de kinderen 15 maanden oud zijn. We vonden ook dat effecten sterker zijn op langere termijn, als kinderen 22 maanden oud zijn. Dit wijst op een sneeuwbal-effect: een vroege start met voorlezen stimuleert de taal en zorgt ervoor dat kinderen steeds meer plezier krijgen in voorlezen. Voorlezen gebeurt daardoor steeds vaker en vormt een steeds sterkere stimulans voor de taalontwikkeling van het kind. De gevonden effecten zijn weliswaar klein, maar significant en relevant. Bovendien kunnen we verwachten dat de verschillen groter worden naarmate kinderen ouder worden.

'MOEILIJKE' KINDEREN

De effecten van BoekStart zijn sterker naarmate kinderen moeilijker in de omgang zijn. Moeilijke kinderen – ze huilen veel tijdens dagelijkse activiteiten als eten, in bad en naar bed gaan – worden minder vaak voorgelezen dan gemakkelijke kinderen. Dit bleek uit de verschillen binnen de controlegroep. Maar onder invloed van BoekStart verdwijnen deze verschillen en worden moeilijke kinderen even vaak voorgelezen als gemakkelijke kinderen. Het resultaat is dat de woordenschat van temperamentvolle kinderen meer profiteert van BoekStart dan de woordenschat van minder temperamentvolle kinderen. In de groep moeilijke kinderen heeft een extensieve interventie als BoekStart zelfs een middelgroot effect. Gemiddeld scoren BoekStart-kinderen met een moeilijk temperament een halve standaarddeviatie hoger dan moeilijke kinderen uit de controlegroep. Dit geeft aan dat 70 tot 80% van de moeilijke kinderen in de BoekStart-groep meer vooruitgaat in taal dan een vergelijkbare groep zonder BoekStart. Ouders zijn geneigd voorlezen uit te stellen in de groep moeilijke kinderen, maar als ouders dankzij BoekStart toch voorlezen aan temperamentvolle kinderen, blijken die daar zelfs meer van te profiteren dan andere kinderen. Al na 15 maanden blijken ze gemiddeld voor te lopen met hun woordenschat.

ONTVANKELIJKHEID VOOR BOEKSTART

Als ouders problemen ervaren in de omgang met hun kind, blijken zij vaker met BoekStart mee te doen dan ouders van kinderen met een gemakkelijk temperament. Kennelijk gaan ouders op zoek naar tips en suggesties via deelname aan BoekStart als ze zich ervan bewust zijn dat de interacties met hun kind niet optimaal zijn. Ze verwachten via BoekStart oplossingen te vinden voor de problemen die ze ervaren in de dagelijkse omgang met hun kind. Ze merken dus zelf problemen in de interactie op en grijpen BoekStart aan als een kans om ondersteuning te krijgen.

AANBEVELINGEN

SCHOLING VAN BIBLIOTHEEKMEDEWERKERS

In een quasi-experimenteel onderzoek is aangetoond dat voorlezen aan baby's van rond de 8 maanden een stimulans is voor hun taalontwikkeling. Vooral als ouders de interacties met hun kind als problematisch ervaren, blijkt BoekStart een bron van inspiratie te zijn en voorlezen in gezinnen te bevorderen. Dit heeft consequenties voor het aanbod van de bibliotheken. Ze kunnen er rekening mee houden

dat veel ouders die advies vragen of meedoen aan workshops, de verbale interactie met hun kind als problematisch ervaren. Dat is nu nog nauwelijks het geval. Bibliotheekmedewerkers zijn er vooral op gericht om ouders algemene tips te geven over voorlezen aan baby's, maar nog niet geschoold om ouders te adviseren wanneer ouder-kindinteracties minder goed verlopen. Door bibliotheekmedewerkers bij te scholen over interactie met moeilijke kinderen, kunnen ze hun adviezen verbreden en kan de bibliotheek zich nog meer profileren als centrum waar ouders terecht kunnen voor advies over cognitieve stimulering.

MEER WORKSHOPS

Bibliotheekmedewerkers geven naast individueel advies ook workshops over het belang van een vroege start met voorlezen. Uit de vragenlijst blijkt dat maar 5% van de ouders gebruikmaakt van dit aanbod. De aantrekkingskracht van bijeenkomsten kan verhoogd worden door meer in te spelen op de vragen van de ouders die meedoen. Wellicht kunnen de bijeenkomsten meer worden afgestemd op ouders die ontevreden zijn over de interacties met hun kind. Deze ouders zijn op zoek naar suggesties om verbale interactie met hun kind tijdens voorlezen en andere activiteiten te optimaliseren. Hun kinderen reageren vaak afwerend op pogingen om ze een boekje voor te lezen en ouders weten niet hoe ze daarmee om kunnen gaan. Met de hulp van orthopedagogen kan geschikt cursusmateriaal worden ontwikkeld voor 'moeilijke' kinderen.

RISICO-ouders

Ouders met een mbo-opleiding of lager voelen zich minder aangetrokken tot het BoekStart-programma. Deze ouders onderkennen weliswaar dat hun kind een moeilijk temperament heeft, maar dit vormt voor hen geen motief om met BoekStart mee te doen. Misschien zijn deze ouders er niet van overtuigd dat de interactie binnen hun gezin de taalontwikkeling onvoldoende stimuleert en is daardoor de kans op taalachterstanden bij hun kind groot. Medewerkers van consultatiebureaus zouden deze risico-ouders nog meer moeten aanmoedigen tot deelname aan BoekStart dan nu al gebeurt. Ouders van kinderen die ongeveer 3 of 7 maanden oud zijn, wordt tijdens hun consultatiebureaubezoeken gevraagd of ze het BoekStart-koffertje hebben afgehaald. Maar misschien zou BoekStart bij risico-ouders nog sterker gepromoot moeten worden. Wellicht is voor risicogroepen een actiever beleid aan te bevelen, waarbij ouders ervan overtuigd worden dat de kwaliteit en de kwantiteit van verbale interactie binnen hun gezin tekortschiet. LENA, het apparaatje dat het taalgebruik registreert en in kaart brengt, biedt de mogelijkheid de verbale interactie binnen het gezin te vergelijken met taal in andere

gezinnen en zo aan ouders te laten zien dat de kans op een verstoorde of vertraagde taalontwikkeling aanwezig is. Directe coaching van ouders door medewerkers van het consultatiebureau naar aanleiding van de LENA-registratie kan ouders er misschien van overtuigen dat een vroege start met voorlezen van belang is voor de taalontwikkeling van hun kind en dat deelname aan BoekStart belangrijk is. Een intensievere samenwerking tussen consultatiebureau en bibliotheek, speciaal gericht op deze groep ouders, is daarom wenselijk.

INTENSIVERING VAN BOEKSTART

In Nederland krijgen ouders op slechts één moment een oproep toegestuurd voor het afhalen van een BoekStart-koffertje. In Engeland krijgen de ouders twee keer vóór het vierde levensjaar van hun kind een pakketje thuisgestuurd (Wade & Moore, 1998). Het voordeel daarvan is dat ouders er aan herinnerd worden dat voorlezen belangrijk is voor de taalontwikkeling en dat ze zien welke materialen voor verschillende leeftijden geschikt zijn. Door op meerdere momenten een pakket aan te bieden, vergroten we de kans dat ouders op een van de oproepen reageren en dat op termijn (nog) grotere effecten op taalontwikkeling bereikt worden.

CURRICULUM VITAE

Adriana Bus is hoogleraar orthopedagogiek aan de Universiteit Leiden met als leeropdracht de preventie en behandeling van leerproblemen. Ze onderzoekt effecten van voorlezen aan 0- tot 6-jarigen op de leesontwikkeling, en hoe lezen voor je plezier taal en cognitie beïnvloedt. Behalve meta-analyses verricht zij experimenteel onderzoek rond levende boeken en andere computerprogramma's voor leerlingen van de basisschool. Ze ontving de 'Computers in

Reading Award' van de International Reading Association. Sinds 2013 is ze opgenomen in de 'Reading Hall of Fame' van de International Reading Association.

Contactadres: Universiteit Leiden, Wassenaarseweg 52 / 2333 AK Leiden.

Emailadres: bus@fsw.leidenuniv.nl

Heleen van den Berg studeerde Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit in Leiden, met als afstudeer-richting de klinische researchmaster 'Developmental Psychopathology in Education and Child studies'. Na haar studie is zij, onder supervisie van prof. dr. A.G. Bus, gestart met een promotieonderzoek bij de afdeling Leerproblemen van de Universiteit Leiden. Zij onderzocht de effecten van BoekStart op de taalontwikkeling van baby's. Contactadres:

Universiteit Leiden, Wassenaarseweg 52 / 2333 AK Leiden.

Emailadres: berghvanden1@fsw.leidenuniv.nl

REFERENTIES

- Bailey, M., Harrison, C., & Brooks, G. (2002). The boots books for babies project: impact on library registrations and book loans. *Journal of Early Childhood Literacy*, 2, pp. 45-63. doi: 10.1177/14687984020021003
- Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van IJzendoorn, M. H. (2007). For better and for worse. Differential susceptibility to environmental influences. *Current Directions in Psychological Science*, 16, pp. 300-304. doi:10.1111/j.1467-8721.2007.00525.x
- Berkule, S.B., Dreyer B.P., Klass, P.E., Huberman, H.S., Yin H.S., & Mendelsohn A.L. (2008). Mothers' expectations for shared reading after delivery: implications for reading activities at 6 months. *Ambulatory Pediatrics*, 8, pp. 169-174. doi: 10.1016/j.ambp.2008.01.002
- Bingham, G.E. (2007). Maternal literacy beliefs and the quality of mother-child book-reading interactions: associations with children's early literacy development. *Early Education & Development*, 18, pp. 23-49. doi: 10.1080/10409280701274428
- Cameron-Faulkner, T., & Noble, C. (2013). A comparison of book text and Child Directed Speech. *First Language*, 33, pp. 268-279. doi: 10.1177/0142723713487613
- Clinton, H. (2013, December). Closing the word gap. *Too Small to Fail*. Ontvangen via <http://toosmall.org/Blog/closing-the-word-gap>.
- Crain-Thoreson, C., Dahlin, M. P., & Powell, T. A. (2002). Parent-child interaction in three conversational contexts: variations in style and strategy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 92, pp. 23-38. doi: 10.1002/cd.13
- DeBaryshe, B. (1993). Joint picture-book reading correlates of early oral language skill. *Journal of Child Language*, 20, pp. 455-461. doi: 10.1017/S0305000900008370
- Hall, E. (2001). Babies, books and impact: problems and possibilities in the evaluation of a BookStart project. *Educational Review*, 53, pp. 57-64. doi:10.1080/00131910123426
- Hart, B., & Risley, T. (2003). The early catastrophe: The 30 million word gap. *American Educator*, 27, pp. 4-9.
- Hoogeveen, K., & Versteegen, H. (2013, December). *Samen sterk! Voorschool en ouders samen voor maximale kansen voor kinderen*. Sardes: in opdracht van het ministerie van OCW. Ontvangen via [http://www.sardes.nl/uploads/publicaties_bestanden/Samen_Sterk\(2\).pdf](http://www.sardes.nl/uploads/publicaties_bestanden/Samen_Sterk(2).pdf)
- Karrass, J., VanDeventer, M. C., & Braungart-Rieker, J. M. (2003). Predicting parent-child book reading in infancy. *Journal of Family Psychology*, 17, pp. 134-146. doi:10.1037//0893-3200.17.1.134

- Landry, S. H., & Smith, S. (2006). The influence of parenting on emerging literacy skills. In D. K. Dickinson, & S. B. Neuman (Eds.). *Handbook of Early Literacy Research* (pp. 135-148). New York: Guilford Press.
- Leseman, P., Otter, M., Blok, H., & Deckers, P. (1998) Effecten van voor- en vroegschoolse educatieve centrumprogramma's. Een meta-analyse van studies gepubliceerd tussen 1985 en 1996. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 14, pp. 134-154.
- Leseman, P.P.M., Veen, A., Triesscheijn, B., & Otter, M. (1999). *Evaluatie van Kaleidoscoop en Piramide. Verslag van de tussentijdse resultaten (Evaluation of the Kaleidoscoop (Dutch-High/Scope) and Pyramid program. (Interim-results)*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Mol, S. E., & Bus, A. G. (2011). To read or not to read: a meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood. *Psychological Bulletin*, 137, pp. 267-296. doi: 10.1037/a0021890
- Moore, M., & Wade, B. (2003). BookStart: A qualitative evaluation. *Educational Review*, 55, pp. 3-13. doi: 10.1080/0013191022000037821
- Murnane, R. J., & Willett, J. B. (2011). *Methods Matter. Improving causal inference in educational and social science research*. Oxford: University Press.
- Needlman, R., Klass, P., & Zuckerman, B. (2002). Reach out and get your patients to read. *Contemporary Pediatrics*, 19, pp. 51-69.
- Payne, A. C., Whitehurst, G. J., & Angell, A. L. (1994). The role of the home literacy environment in the development of language ability in preschool children from low-income families. *Early Childhood Research Quarterly*, 9, pp. 427-440. doi: 10.1016/0885-2006(94)90018-3
- Poehlmann, J., Hane, A., Burnson, C., Maleck, S., Hamburger, E., & Shah, P. E. (2012). Preterm infants who are prone to distress: differential effects of parenting on 36-month behavioral and cognitive outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53, pp. 1018-1025. doi:10.1111/j.1469-7610.2012.02564.x
- Raikes, H., Pan, B. A., Luze, G., Tamis-LeMonda, C. S., Brooks-Gunn, J., Constantine, J., et al. (2006). Mother-child book reading in low-income families: correlates and outcomes during the first three years of life. *Child Development*, 77, pp. 924-953. doi:10.1111/j.1467-8624.2006.00911.x
- Ramírez-Esparza, N., & Kuhl, P. (2014, januari). In Molly McElroy, *Babbling babies – responding to one-on-one ‘baby talk’ – master more words*. Ontvangen via <http://www.washington.edu/news/2014/01/06/babbling-babies-responding-to-one-on-one-baby-talk-master-more-words/>
- Rothbart, M. K. (1981). Measurement of temperament in infancy. *Child Development*, 52, pp. 569-578. doi:10.2307/1129176

- Slomkowski, C., Nelson, K., Dunn, J., & Plomin, R. (1992). Temperament and language: Relations from toddlerhood to middle childhood. *Developmental Psychology*, 28, pp. 1090-1095. doi: 10.1037//0012-1649.28.6.1090
- Stanovich, K.E., & West, R.F. (1989). Exposure to print and orthographic processing. *Reading Research Quarterly*, 24, pp.402-433. doi : 10.2307/747605
- Stichting Lezen (2013, December). *Leesmonitor basisgegevens*. Ontvangen via <http://www.leesmonitor.nu/page/10001/kunst-van-lezen>.
- Vanobbergen, B., Daems, M., & Tilburg, S. (2009). Bookbabies, their parents and the library: an evaluation of a Flemish reading programme in families with young children. *Educational Review*, 61, pp. 277-287. doi: 10.1080/00131910903045922
- Veen, A., Derriks, M., & Roeleveld, J. (2002). *Een jaar later. Vervolgonderzoek evaluatie van kaleidoscoop en piramide*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam.
- Veen, A., Roeleveld, J., & Leseman, P. (2000). *Evaluatie van Kaleidoscoop en Piramide: eindrapportage*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam.
- Van den Berg, H. & Bus, A. G. (2014). Beneficial effects of BookStart in temperamentally highly reactive infants. *Learning and Individual Differences*, 36, 69-75. doi: 10.1016/j.lindif.2014.10.008
- Van den Berg, H. & Bus, A. G. (2014). *Causal impact of the low-dosage intervention BookStart on language development*. Manuscript submitted for publication.
- Van den Berg, H. & Bus, A. G. (2015). *Why parents are attracted to the low-dosage intervention BookStart*. Manuscript submitted for publication.
- Wade, B., & Moore, M. (1998). An early start with books: literacy and mathematical evidence from a longitudinal study. *Educational Review*, 50, pp. 135-145. doi: 10.1080/0013191980500205
- Wade, B., & Moore, M. (2000). A sure start with books. *Early Years*, 20, pp. 39-46. doi:10.1080/0957514000200205
- Weisleder, A., & Fernald, A. (2013). Talking to children matters: Early language experience strengthens processing and builds vocabulary. *Psychological Science*, 24, pp. 1-10. doi: 10.1177/0956797613488145
- Zink, I., & Lejaegere, M. (2003). *N-CDI 3. Aanpassing en hernormering van MacArthur CDI*. Leuven: Acco.

